

NHẬN DIỆN NGHỆ THUẬT DIỄN XƯỞNG BÓNG RỐI Ở MIỀN TÂY NAM BỘ

Trần Diễm Thuỳ

Khoa Du lịch và Văn hoá - Nghệ thuật, Trường Đại học An Giang,

Đại học Quốc gia Thành phố Hồ Chí Minh, Việt Nam

Email: tdthuy@agu.edu.vn

Lịch sử bài báo

Ngày nhận 24/8/2022; Ngày nhận chỉnh sửa: 30/9/2022; Ngày duyệt đăng: 06/02/2023

Tóm tắt

Diễn xướng Bóng rối là loại hình diễn xướng dân gian gắn liền với tín ngưỡng thờ nữ thần ở Nam Bộ, bao gồm: hát rối, múa bóng và diễn chập; Diễn xướng bóng rối trong những dịp lễ hội thực hiện chức năng cầu an cho cộng đồng, tạ ơn thánh thần đồng thời cũng mang tính giải trí của một sân khấu dân gian. Hiện nay, Diễn xướng Bóng rối có phần bị mai một do sự tác động của nhiều yếu tố khác nhau cả khách quan lẫn chủ quan. Việc nhận diện Diễn xướng Bóng rối thông qua đặc trưng và giá trị nghệ thuật sẽ góp phần vào việc bảo tồn và phát huy được nghệ thuật diễn xướng dân gian đặc trưng của tín ngưỡng thờ nữ thần ở Nam Bộ nói chung và miền Tây Nam Bộ nói riêng.

Từ khoá: *Diễn xướng Bóng rối, hát rối, múa bóng, nữ thần.*

DOI: <https://doi.org/10.52714/dthu.12.6.2023.1120>

Trích dẫn: Trần, D. T. (2023). Nhận diện nghệ thuật Diễn xướng Bóng rối ở miền Tây Nam Bộ. *Tạp chí Khoa học Đại học Đồng Tháp*, 12(6), 99-110. <https://doi.org/10.52714/dthu.12.6.2023.1120>.

RECOGNIZING BONG ROI PERFORMACE IN THE SOUTH WEST

Tran Diem Thuy

Faculty of Tourism and Culture Arts, An Giang University,

Vietnam National University Ho Chi Minh City, Vietnam

Email: tdthuy@agu.edu.vn

Article history

Received 24/8/2022; Received in revised form 30/9/2022; Accepted: 06/02/2023

Abstract

Bong roi is a type of folk performance associated with goddess worship in the South, including Hat roi, Mua bong and Dien chap. Local Bong roi festivals serve the praying for peace, thanksgiving and folk entertainment. Currently, Bong roi performance is lost due to multiple different factors, both objective and subjective. Identifying this folk art through its artistic characteristics and values will contribute to the preservation and promotion of folk performing arts typical of female goddess in the South and Southwest.

Keywords: *Bong roi, female goddess, hat roi, mua bong.*

1. Đặt vấn đề

Con người thể hiện niềm tin và sự ngưỡng vọng của mình đối với các vị thần linh thông qua các thực hành tín ngưỡng vào các dịp lễ hội địa phương, tùy vào văn hoá vùng miền mà các thực hành tín ngưỡng sẽ có những đặc trưng và giá trị riêng biệt. Ở Nam Bộ nói chung và Tây Nam Bộ nói riêng, tín ngưỡng thờ nữ thần được đặc trưng bằng hình thức Diễn xướng Bóng rỗi, một hình thức diễn xướng trước thần linh với các màn hát rỗi, múa bóng và diễn chập.

Diễn xướng Bóng rỗi là một hiện tượng văn hoá nên nó tồn tại trong sự vận động của xã hội và chịu ảnh hưởng bởi sự vận động đó. Để tồn tại thì bản thân Diễn xướng Bóng rỗi có những thay đổi theo hướng tích cực hoặc tiêu cực, mà lý do có thể do chủ quan như yếu tố kinh tế, nhận thức nghề nghiệp... hoặc do yếu tố khách quan như sự nhìn nhận của con người, phát triển xã hội hay từ các chính sách giữ gìn giá trị văn hóa dân gian.

Bằng các phương pháp nghiên cứu như: quan sát tham dự; phỏng vấn cá nhân; thu thập, đối chiếu và so sánh dữ liệu, tác giả đúc kết những đặc trưng của Diễn xướng Bóng rỗi nhằm góp phần nhận diện loại hình nghệ thuật diễn xướng dân gian ở miền Tây Nam Bộ qua quá trình nghiên cứu. Đồng thời, tác giả đã tìm hiểu các yếu tố tác động đến sự tồn tại của Diễn xướng Bóng rỗi để đề xuất vài giải pháp bảo tồn và phát huy loại hình nghệ thuật diễn xướng dân gian đặc trưng này.

2. Tổng quan về nghệ thuật Diễn xướng Bóng rỗi ở miền Tây Nam Bộ

2.1. Các khái niệm

Diễn xướng: Diễn xướng phải bao gồm hai thành tố “diễn” và “xướng”, phải có đủ hai thành tố mới hợp thành nghệ thuật diễn xướng vì đây là một nghệ thuật liên ngành, liên thành tố. Diễn xướng trong tín ngưỡng, nghi lễ thường có các thành tố sau: Môi trường diễn xướng, kỹ thuật diễn xướng, các yếu tố phục vụ cho buổi diễn xướng và nhân sự diễn xướng. Diễn xướng là một thành tố của văn hóa dân gian, được hình thành từ trong đời sống xã hội của con người, biểu hiện được nhân sinh quan, thế giới quan và cảm nhận thẩm mỹ của chủ thể văn hóa. Thông qua diễn xướng, thể hiện mối quan hệ giữa con người với tự nhiên và sự tương tác giữa con

người với thế giới thần linh mà họ tôn thờ.

Hát bóng rỗi - múa bóng rỗi:

Rỗi là các phiên đoạn ca hát nghi lễ theo giọng bóng, bao gồm giọng bóng rỗi truyền thống và giọng bóng rỗi đương thời:

Giọng bóng rỗi truyền thống bao gồm ca lý, ca xang, ca mừng có âm hưởng riêng. Các bài châu mời có thể hơi Đảo hoặc hơi Nam, đôi khi chịu ảnh hưởng của Hát bội Nam Bộ, hoặc xen kẽ bài bản nhạc Cải lương, đặc biệt một ít bài Châu Ông (Quan Công) lại chen thêm bài ca theo điệu Hồ Quảng.

Giọng bóng rỗi đương thời có thể hiểu là sự tiếp nhận những bài bản của ca nhạc hoặc các loại hình sân khấu khác để làm phong phú giọng điệu hoặc thời trang hơn. Trong thực tế những bài châu mới hát theo giọng rỗi truyền thống với tiếng đưa hơi “ơ...ơ...ơ” với bài lý giọng bóng (lý giọng í a rượng a) hay lý vọng phu, lý tóc mai sợi vắn sợi dài để kết thúc.

“*Rỗi*” theo quan niệm của các cô bóng là câu rỗi, câu mời thánh thần về dùng cơm. Mỗi lần có cúng là phải có rỗi. Rỗi thỉnh mời các thánh: nếu thờ thần thì mời thần về, thờ ông thì thỉnh về hưởng ứng, chứng minh, thờ thánh - cô - cậu thì mời thánh - cô - cậu về.

Bóng: Tác giả Ngô Đức Thịnh cho rằng từ “*Cô bóng*” dùng để chỉ những người chuyên múa hát trong nghi lễ múa bóng, thể hiện rõ giới tính nữ (Ngô, 2005, tr. 323). Qua việc nghiên cứu một số tài liệu liên quan, tác giả nhận thấy các nhà nghiên cứu về Diễn xướng Bóng rỗi cho rằng “*bóng*” ở đây là danh từ dùng để chỉ người làm nghề trình diễn Diễn xướng Bóng rỗi, họ có thể là nữ, hoặc cũng có thể là nam nhưng thường là ái nam, ái nữ, không bao gồm người sử dụng nhạc cụ để hỗ trợ buổi biểu diễn hay người trình diễn chập Địa - Nàng. Như vậy, trong khuôn khổ bài viết, tác giả dùng từ *cô bóng* để chỉ các cá nhân làm nghề trình diễn Diễn xướng Bóng rỗi, không phân biệt giới tính.

Ngoài ra, theo cách nhìn nhận của tri thức dân gian, danh từ “*bóng*” dùng để chỉ giới tính của những người trình diễn Diễn xướng Bóng rỗi - tức những người ái nam ái nữ, bởi đa số người dân cho rằng những người làm nghề này thường không rõ giới tính. Theo một số quan niệm khác thì bóng ở đây dùng để chỉ phần còn lại của con người ngoài thể xác, và “*bóng*” ở đây tức là phần linh hồn, tinh anh của thần

linh, múa bóng, múa cho phân tinh anh, múa cho các vị thần linh về xem.

Hát bóng rỗi - Múa bóng rỗi: Được định nghĩa bởi nhiều nhà nghiên cứu như: Ngô Đức Thịnh, Huỳnh Ngọc Trảng, Hồ Tường, Mai Mỹ Duyên, Nguyễn Thị Hải Phượng..., mỗi tác giả có thể có cách diễn giải khác nhau nhưng từ “hát bóng rỗi” hay “múa bóng rỗi”, nhưng đều được dùng để chỉ một hình thức thực hành tín ngưỡng liên quan đến tín ngưỡng thờ nữ thần ở Nam Bộ, được tổ chức ở miếu hay ở trang thờ gia đình trong những dịp chạp miếu, cúng tạ trang và “diễn xướng múa bóng là một loại hình diễn xướng tổng hợp, trong đó các yếu tố tín ngưỡng kết hợp nhuần nhuyễn với các hình thức nghệ thuật: âm nhạc, hát, múa, sân khấu, mỹ thuật, tạp kỹ” (Ngô, 2005, tr. 327).

Chập Địa - Nàng: “Là một tiết mục thuộc hệ thống tiết mục hát Bóng rỗi - một hình thức diễn xướng tổng hợp trong nghi lễ cúng miếu của tục thờ Bà và đôi khi diễn trong dịp cúng miếu thờ Thổ Địa (Phước Đức chính thần)” (Huỳnh, 1992, tr. 8). Hai nhân vật chính là Ông Địa và Nàng Tiên, cốt truyện đơn giản mang tính trào lộng cao, ngôn ngữ đa phần sử dụng ngôn ngữ nói bình dân của người Nam Bộ, nhờ vào ứng ngôn và diễn xuất linh hoạt của diễn viên mà chập Địa - Nàng có thời lượng diễn từ hai đến năm giờ và nhận được sự chú ý của người xem.

Trong thực hành nghi lễ cúng nữ thần ở Nam bộ luôn có ba phần: hát rỗi, múa bóng và diễn chập, là sự tổng hợp các loại hình trình diễn dân gian. Nếu gọi là hát bóng rỗi hoặc múa bóng rỗi không khái quát được nghệ thuật diễn chập, do đó, trong khuôn khổ bài viết, tác giả sử dụng thuật ngữ “diễn xướng Bóng rỗi” để bao quát các trình diễn dân gian được sử dụng trong thực hành nghi lễ cúng nữ thần ở Nam Bộ gồm: hát rỗi, múa bóng và chập Địa - Nàng.

2.2. Diễn trình của Diễn xướng Bóng rỗi trong nghi thức thờ cúng Nữ thần ở Tây Nam Bộ

Trong nghiên cứu của tác giả Nguyễn (2014), ông chia tín ngưỡng thờ nữ thần ở Nam Bộ thành hai dòng:

- Dòng tín ngưỡng thờ nữ thần theo tín ngưỡng Tam phủ - Tứ phủ vẫn được thực hành nghi lễ bằng hình thức hầu đồng và châu văn. Đây là dòng tín ngưỡng có mặt ở Nam Bộ khoảng giữa từ thế kỷ

thứ XX, giữ nguyên những thực hành tín ngưỡng được người Việt đem trực tiếp từ miền Bắc Việt Nam vào.

- Dòng tín ngưỡng thờ nữ thần chịu ảnh hưởng của văn hóa Chăm với việc thờ các Bà mẹ và nữ thần như: Bà chúa Xứ núi Sam, Cô Hồng, Cô Hạnh, Bà Thủy, Bà Hoà... được đặc trưng bởi hình thức Diễn xướng Bóng rỗi. Đây là dòng tín ngưỡng thờ Mẫu - Nữ thần phổ biến ở miền Tây Nam Bộ và các vị thần này thường được người dân gọi bằng một danh xưng - “Bà”. Trong nội dung bài viết, tác giả đề cập đến Diễn xướng Bóng rỗi của dòng tín ngưỡng này.

Các nữ thần ở Tây Nam Bộ được thờ ở miếu - là cơ sở tín ngưỡng dân gian, khác với đình là tín ngưỡng truyền thống. Thường ở miếu thờ các nữ thần khác nhau như: Bà Chúa xứ, Bà Ngũ Hành, Bà Hòa, Bà Thủy, Cô Hồng, Cô Hạnh... các nghi thức cúng Bà diễn ra ở các miếu gọi chung là Diễn xướng Bóng rỗi. Quy mô các ngôi miếu có thể lớn, nhỏ khác nhau, nhưng nhìn chung mỗi dịp lễ cúng thì đều có những nghi thức sau:

Lễ khai tràng: Có mục đích khai mạc cho buổi lễ do dàn nhạc bóng diễn tấu. “Các nhạc cụ thường dùng trong việc hát bóng rỗi là chiêng, trống cái, đàn nhị, kèn thau, sanh cái. Riêng ở Long An, nhạc cụ dùng trong hát bóng rỗi có đàn nhị, đàn kìm, trống cái, trống cơm”.

Chầu mời - thỉnh tổ: Một nghi lễ mang tính chất phụ đề trước trò Phước lộc. Các cô bóng thay nhau hát từng ba chập các bài chầu mời, các bài chầu mời được chia ra thành năm loại: Bài Bà, Bài Ông, Bài Cô, Bài Cậu, Bài Chiến sĩ. Người hát chầu mời vừa phải hát hay, đúng nhịp còn phải biết ứng tác để phù hợp thực tế nơi diễn và phù hợp thời đại đương thời.

Thỉnh tổ ở đây là chỉ việc thỉnh tổ sư của ngành nghề về chứng giám cho nghệ nhân diễn xuất. Tác giả được các cô bóng cho biết Tổ của Diễn xướng Bóng rỗi cũng là ông tổ nghề sân khấu.

Phước lộc: Trò diễn chịu ảnh hưởng từ nghi thức Xây châu - Đại bội trong lễ Kỳ yên ở các đình gồm các nghi thức: Khai chiếu gió, Nhật nguyệt, Tam hiền, Gia quan, Tấn tước, Ông Đông, Thanh đường hạ san, Hội năm bà, Bá trạo nghinh bà.

Dâng bóng - dâng mâm: Hai nghi thức do các

cô bóng trình diễn.

Dâng bông: Cô bóng đến trước bàn bày lễ vật, cất giọng hát bài dâng bông, nhắc tộ bông lên đặt trong lòng tay trái, quay tròn vài vòng rồi đặt lên đỉnh đầu và múa. Động tác múa không ổn định, tùy vào chủ ý của mỗi cô bóng, sau đó cô bóng tiến gần bàn thờ có chủ miếu đến đón tộ bông và đặt lên bệ thờ.

Dâng mâm: Cũng có chức năng múa nghi lễ giống như múa dâng bông, nhưng lễ vật được thay thế bằng một mâm bằng nhôm, bên trên có mô hình tháp ba hoặc năm tầng. Động tác múa tuy không theo bài bản nhất định nhưng gồm các động tác sau: lật, chuyền, bêu, cần cạnh. Dâng mâm có ba loại: mâm vàng dành cho cúng Bà, mâm bạc dành cho cúng Ông, mâm ngũ sắc dành cúng Ngũ hành nương nương. Tuy nhiên, ở một số trường hợp miếu thờ Bà thường có cả mâm vàng và mâm bạc.

Bán lộc: Nghi thức phân phát lễ vật cho người đến dự lễ gọi là lộc bà. Lễ vật thường là trầu cau được tằm để trong giấy bạc hoặc giấy hồng đơn.

An vị: Nhằm các việc lễ đã hoàn tất, các vị nữ thần an vị nghỉ ngơi. Trong nghi thức an vị các cô bóng thường rỗi lên để báo cho các nữ thần hay, đây được gọi là rỗi tống.

Mời tiên ra tuồng: Theo nghiên cứu của tác giả Huỳnh (1993) cho rằng: đây là một trong những bài châu mời, song được diễn xướng một lần trước Phước lộc và sau những chặp Châu mời - Thịnh tổ được tái diễn nhiều lần. Nói cách khác tiết mục này vừa kết thúc phần trước và khai mào cho phần tiếp theo. (Huỳnh, 1993, tr. 204)

Chặp Địa - Nàng: Được coi là trò diễn mang tính chất hài hước xoay quanh câu chuyện giữa ông Địa và nàng Tiên, đây cũng được xem là chặp bóng tuồng hài xuất hiện sớm nhất trên sân khấu. Chặp Địa - Nàng có kịch bản khá đơn giản, chủ yếu dựa vào tài ứng diễn giữa các diễn viên khiến chặp hát được kéo dài và thu hút người xem. Chặp hát Địa - Nàng bao gồm một số tác phẩm như: Trạng - Nàng xuống huê viên, Địa ăn chè, Địa đau đẽ...

Các nghi thức trên được quy định trong các dịp lễ cúng Bà, tùy tình hình kinh tế hay quy mô buổi cúng mà một số nghi thức không tiến hành, nhưng luôn có các phần: Khai tràng, Châu mời - Thịnh tổ, dâng bông - dâng mâm, bán lộc và an vị.

Tuy nhiên, ở Miếu Bà chúa xứ núi Sam - Thành phố Châu Đốc, tỉnh An Giang thì không theo những lệ cúng trên, mà bị ảnh hưởng nhiều bởi các nghi thức của nghi thức cúng thần Thành hoàng, tức bao gồm: Túc yết, Thịnh sanh, Xây châu, Đại bội... mà không có nghi thức dành cho việc cúng tế nữ thần như vừa nêu ở trên.

2.3. Hoạt động Diễn xướng Bóng rỗi ở miền Tây Nam Bộ

Diễn xướng Bóng rỗi gắn liền với tín ngưỡng thờ nữ thần ở Nam Bộ, theo tính quy cũ Diễn xướng Bóng rỗi được diễn trong hai dịp lễ chính: cúng tạ tran - tại gia đình và cúng tại miếu - dịp vía Bà hay Lễ cầu an. Qua quá trình thực tế tại Tiền Giang, An Giang và một số tỉnh khác tại miền Tây Nam Bộ, việc hoạt động nghề của các cô bóng có thể hình dung theo phương thức: các cô bóng hiện nay thường hoạt động nghề nghiệp theo từng nhóm trong đó, các cô bóng là nam, hoặc nữ, hoặc ái nam ái nữ. Trong một cuộc cúng thường có sự phân công nếu có nhiều người cùng tham gia, sự phân công thường được thấy rõ hơn ở phần múa tạp kỹ. Thường thì khi múa những vật nặng như múa khạp da bò, múa xe, múa bàn, ghè... sẽ được các cô bóng ái nam ái nữ thực hiện, những loại múa tạp kỹ nhẹ sẽ thường được các bóng là nữ đảm nhận. Đặc biệt, phần rỗi châu mời được các cô bóng thay phiên nhau hát mỗi chặp hoặc sẽ do cô bóng được tôn trọng nhất đảm nhiệm.

- *Cúng tại miếu:* Việc cúng tại miếu là cúng mang tính đạo lệ và thường niên. Trong miếu có hội miếu sẽ liên hệ những cô bóng quen biết đến thực hiện nghi lễ. Khi cô bóng nhận lời múa tại một cuộc cúng sẽ được yêu cầu làm bao nhiêu cái mâm vàng, múa bao nhiêu món đồ với một giá tiền được thỏa thuận. Thông thường việc cúng ở miếu chỉ bao gồm rỗi châu mời, múa dâng bông, dâng mâm, múa đồ chơi và bán lộc, không bao gồm diễn chặp. Khi hội miếu yêu cầu các cô bóng diễn chặp thì phải chi thêm một phần tiền nhạc lễ và mời thêm diễn viên về diễn do không đủ nhân lực. Việc diễn chặp Địa - Nàng hiện nay tại các hội miếu còn rất ít bởi kinh phí cao, ngoài ra còn có cả sự chi phối bởi yếu tố xã hội.

- *Cúng tạ trang:* Cúng tạ trang diễn ra ở những gia đình có thờ Ông hoặc Bà độ mạng. Ông là Ông Quan Thánh đế quân hoặc Ngũ vị Quan ông, độ mạng

cho nam chủ nhân. Bà độ mạng trong gia đình có thể là Phạt Bà Quan âm, Cửu Thiên Huyền Nữ hoặc Bà tổ cô độ mạng cho nữ chủ nhân. Việc cúng tạ trang thờ mang ý nghĩa cúng tạ ơn hoặc cầu xin nhiều hơn cúng đáo lệ. Nếu trong gia đình có người gặp điều không may hoặc đã cầu xin một điều gì và được chấp thuận sẽ tiến hành cúng. Cúng tạ trang gọn, nhẹ hơn cuộc cúng tại miếu. Thường thì các cô bóng thực hiện một mình hoặc mời thêm một cô bóng đi cùng chứ thường không đi thành nhóm như cúng hội miếu. Khi kết thúc cuộc cúng các cô bóng được gia chủ trả thù lao nhất định.

- *Múa đám ma, đám cưới*: Hiện nay, có một thực trạng là nhiều cô bóng đi cúng ở các dịp khác như: đám mừng thọ, đám cưới, đám ma. Đây là một hình thức chạy show của các cô bóng. Trong những dịp này, múa ở đây không mang tính chất tín ngưỡng và đầy đủ nghi lễ như cúng miếu hay cúng tạ trang. Các cô bóng chỉ trình diễn những trò tạp kỹ mang tính chất xiếc để góp vui cho buổi tiệc

Hoạt động Diễn xướng Bóng rỗi của các cô bóng tại miền Tây Nam Bộ rất sôi động và đa dạng. Tuy nhiên, các hoạt động này mang tính chất tự phát từ dân gian, ít được sự quan tâm từ các nhà quản lý văn hóa địa phương, đặc biệt là hoạt động cúng tạ tran. Việc thiếu sự quan tâm và tác động của kinh tế thị trường dần đang kéo Diễn xướng Bóng rỗi theo một hướng sai lệch, làm mất đi giá trị của nghệ thuật này.

3. Đặc trưng của nghệ thuật Diễn xướng Bóng rỗi ở miền Tây Nam Bộ

Diễn xướng Bóng rỗi được hoàn thiện trong quá trình khai khẩn và định cư của nhiều lớp dân cư khác nhau trên vùng đất Nam Bộ, đặt trong sự vận động và chịu tác động của vận động xã hội. Diễn xướng Bóng rỗi đã có những chuyển đổi nhất định về chức năng cũng như vị trí trong xã hội hiện đại.

Thực hành tín ngưỡng là do con người sáng tạo ra trong quá trình sống và cảm nhận thế giới thần linh của họ. Khi thế giới ấy có biến đổi thì những thực hành tín ngưỡng cũng chịu những tác động nhất định. Không bao giờ con người ngừng mơ ước về cuộc sống cũng như nhu cầu của con người là vô tận, trong một cuộc sống càng nhiều bất trắc thì dường như những ước vọng của họ ngày càng cao thì càng bày nhiều cuộc cúng kiếng. Và cứ như thế,

sẽ có những thực hành tín ngưỡng không còn đúng với quy cũ hoặc do con người chủ động phân định đúng sai nên có thể sẽ dẫn tới những nhận định không đúng về Diễn xướng Bóng rỗi; nếu không nhận diện được và đúng những đặc thù của Diễn xướng Bóng rỗi thì có thể một lúc nào đó Diễn xướng Bóng rỗi sẽ bị biến tướng hoặc sẽ bị xem như một hình thức trình diễn thông thường.

Theo nghiên cứu của tác giả Mai Mỹ Duyên (2012) đã nêu trong “Tổ chức múa bóng rỗi trong nghi lễ cúng Bà” thì những đặc điểm đó là:

Múa Bóng rỗi là một nghệ thuật giàu nữ tính.

Múa Bóng rỗi là một nghệ thuật trực quan sinh động.

Múa Bóng rỗi là một nghệ thuật của lòng tin và niềm tin.

Múa Bóng rỗi là sự kết hợp các kỹ năng của nghệ thuật trình diễn dân gian.

Múa Bóng rỗi là một loại hình diễn xướng vừa mang tính tâm linh vừa mang tính giải trí (Mai, 2012, tr. 45).

Kế thừa những nhận định của tác giả Mai Mỹ Duyên về những đặc điểm của Diễn xướng Bóng rỗi ở Nam Bộ, tác giả phân tích những đặc điểm trên kết hợp dữ liệu từ quá trình khảo sát thực tế để có đánh giá những tính chất đặc thù của Diễn xướng Bóng rỗi, làm cơ sở nhận định giá trị của Diễn xướng Bóng rỗi.

3.1. Diễn xướng Bóng rỗi là một nghệ thuật giàu nữ tính

Diễn xướng Bóng rỗi trước tiên là những nghi lễ dành dâng lên cúng Nữ thần ở Nam Bộ và vì là nữ thần nên có thể do người dân quan niệm những người gần gũi phục vụ thần linh cũng phải là Nữ. Điều này có thể là do tâm thức dân gian, dương sao thì âm vậy, Bà là nữ nên những người phục vụ Bà cũng phải là nữ để tránh những điều thất kính. Trước mỗi buổi cúng, các cô bóng thường sửa soạn và trang điểm rất đẹp và khi múa các cô bóng mặc trang phục nữ: có thể là chiếc áo dài mặc cùng chiếc váy hoặc đôi khi cũng có thể là những trang phục của nữ tướng trong những tuồng Hát bội. Màu sắc của trang phục thường sặc sỡ, thiên về những màu như hồng, cam, đỏ là những màu mà phái nữ thường rất thích.

Trong kỹ thuật biểu diễn, bên cạnh sự tập trung để đạt sự thăng bằng cho những món đồ múa, bản

thân những cô bóng đòi hỏi có những động tác uyển chuyển, mềm dẻo của nữ giới để có thể đạt được trạng thái cân bằng của những món đồ bêu, đặc biệt là múa những món đồ chạy. Khi giữ thăng bằng, hai tay của cô bóng thường được cuộn tròn liên tục ở không trung, khi tiến khi lùi, khi lên khi xuống tạo thế cân bằng nhịp nhàng.

Giàu nữ tính còn thể hiện ở tên gọi của những người làm nghề hoạt động Diễn xướng Bóng rối. Không biết xuất phát từ khi nào, những người hoạt động Diễn xướng Bóng rối đủ giới tính như nam, nữ và ái nam ái nữ nhưng một khi thực hiện bất cứ một cuộc cúng thì đều được người dân gọi là “cô bóng” hoặc “bà bóng”.

3.2. Diễn xướng Bóng rối là một nghệ thuật trực quan sinh động

“Người có nữ tính rất nhạy cảm với kiểu dáng và màu sắc” (Mai Mỹ Duyên, 2012, tr. 47) nên những trang phục và trang sức của các cô bóng thường sặc sỡ, có vẻ hơi kỳ lạ và đôi khi có phần diêm dúa... nhưng khi kết hợp những động tác thường tạo hiệu ứng về thị giác rất đẹp mắt.

Không chứng kiến một buổi biểu diễn nghệ thuật Diễn xướng Bóng rối không thể cảm nhận hết được sự phối hợp khéo léo giữa âm thanh, màu sắc và hình ảnh, xen vào đó lẫn cảm giác hồi hộp. Như khi một cô bóng biểu diễn múa mâm vàng, tiếng trống rối và song lang giữ nhịp càng nhanh thì cô bóng càng xoay người nhanh theo nhịp, chiếc mâm vàng khi được giữ thăng bằng, khi được giữ nghiêng trên tay giống như được giữ lại bằng chất keo để chiếc mâm vàng không rớt. Chiếc váy và tà áo dài của cô bóng phối hợp với nhau làm thành sự hòa tấu giữa nhịp điệu và màu sắc, càng ngày càng xòe tròn ra như một bông hoa đang xoay phía dưới chiếc mâm vàng. Bất ngờ chiếc mâm được cô bóng tung lên không và đón lại sau đó đổi động tác chuyền mâm hoặc lật mâm, bắt ngờ và không báo trước.

Hoặc khi trình diễn chặp Địa - Nàng, một chặp bóng tuồng hài mà trong màn đối đáp giữa ông Địa và nàng Tiên mang tính trào phúng của phong cách văn chương Nam Bộ. Cốt truyện của chặp hát thường rất nhẹ nhàng, chặp hát có thể dài hay ngắn là do sự ứng tác linh hoạt của những bạn diễn. Tiếng cười trong chặp Địa - Nàng được khai thác ngay từ trong đời sống của người dân. Chính sự chân thực, phản

ánh sinh động cuộc sống làm nên sự thu hút của chặp Địa - Nàng. Ngày xưa mỗi chặp Địa - Nàng có thể kéo dài hơn hai giờ.

Nếu hát tuồng hay Cải lương Nam Bộ thường là những vở hát được các diễn viên trình bày theo bài bản, tuồng tích có sẵn thì chặp Địa - Nàng nghiêng về ứng tác linh hoạt, mỗi lần diễn là mỗi một màu sắc khác nhau. Nếu trình diễn tạp kỹ mang lại cho người xem sự hồi hộp thì múa dâng bông, dâng mâm, hay múa đồ chạy lại là sự phối hợp sinh động giữa âm thanh, hình ảnh và màu sắc thì khi xem diễn chặp mỗi lần khác nhau về sự ứng tác linh hoạt của diễn viên. Tính trực quan sinh động đã được những con người Nam Bộ đem vào loại hình diễn xướng dân gian tạo nên sự riêng biệt cho Diễn xướng Bóng rối khi so sánh với các loại hình sân khấu dân gian khác ở Nam Bộ.

3.3. Diễn xướng Bóng rối là một nghệ thuật của lòng tin và niềm tin

Lòng tin và niềm tin của Diễn xướng Bóng rối thể hiện ở hai phía: chủ thể - những cô bóng và khách thể - người xem Diễn xướng Bóng rối .

Đối với những cô bóng, bản thân các cô bóng phải có sự tin tưởng tuyệt đối vào việc mình làm, phải đạt được sự tập trung cao độ khi múa những món đồ, bởi trên tay họ không chỉ là món đồ dâng cúng và mua vui cho Bà mà còn là ước mơ và nguyện vọng của người dân trong thôn xóm. Khi trình diễn, các cô bóng thường rồi ba chặp để mời các Bà về tham dự hội cùng người dân và mời cả tổ nghiệp về để chứng kiến cho hoạt động nghề nghiệp của mình.

Đối với những người xem Diễn xướng Bóng rối, họ tin rằng có một sức mạnh huyền bí về ngự trong những cuộc múa của các cô bóng. Bản thân tác giả khi xem Diễn xướng Bóng rối trên tinh thần tôn trọng những gì người dân tin tưởng thì cũng không khỏi ngạc nhiên. Ví dụ như khi múa cọng lá dừa, cô bóng bẻ đoạn cọng lá dừa, sau đó gắn 5 chiếc muỗng ở một đầu cọng lá dừa, sau một vài động tác tung hứng, cọng lá dừa lại đứng thẳng trên nhân trung của cô bóng và cô bóng bắt đầu thực hiện những động tác kỹ thuật. Hoặc với kỹ thuật múa dao phay, mũi dao nhọn hướng về cô bóng và có thể sụp đổ xuống bất cứ lúc nào có thể khiến người xem ngộ nhận nhất thiết phải có sự phò trợ của thần linh nên những cô bóng mới có thể làm được như thế.

Diễn xướng Bóng rối tồn tại trong môi trường tâm linh vừa thực vừa hư nên người dân tin tưởng vào sự “ngự” của thể lực siêu nhiên là điều đương nhiên. Nhưng để Diễn xướng Bóng rối tồn tại và phát triển trong một thời gian dài như thế, niềm tin và lòng tin của cả hai phía cô bóng và người dân là vô cùng vững chắc.

3.4. Diễn xướng Bóng rối là sự kết hợp các kỹ năng của nghệ thuật trình diễn dân gian

Diễn xướng Bóng rối là loại hình nghệ thuật tổng hợp nhiều kỹ năng trình diễn dân gian: hát rối - ca lý, nhịp điệu, kỹ thuật múa và cả khả năng ứng diễn sân khấu linh hoạt, ngẫu hứng. Ngoài ra, bản thân những cô bóng còn là những nghệ sĩ tài hoa và khéo tay bởi bản thân những cô bóng phải có kỹ thuật cắt, dán mâm vàng đẹp mắt bằng giấy trang kim. Hoặc các cô bóng phải tự tay chuẩn bị những món đồ chạy sao cho khi trình diễn sẽ đạt được sự cân bằng vật lý.

Tất cả những những kỹ năng trình diễn trên đều thuộc về những loại hình diễn xướng dân gian vừa phục vụ nhu cầu tâm linh vừa phục vụ nhu cầu giải trí của con người. Sự tổng hợp các yếu tố trình diễn khiến cho một buổi biểu diễn Diễn xướng Bóng rối mang giá trị nghệ thuật mà ít có một loại hình sân khấu dân gian nào có thể đảm nhận. Mỗi một lần tham dự Diễn xướng Bóng rối là người dân thêm một lần trải nghiệm mới.

Trong một buổi cúng Bà, các cô bóng phải giữ nhiều vai khác nhau: đầu tiên là nghệ sĩ tài hoa khi chính tay các cô phải chuẩn bị chiếc mâm vàng sao cho thật tinh xảo, thật vững chắc. Khi trình diễn, các cô bóng hóa thân thành cả “ca sĩ” lẫn “nhạc công” với chiếc trống rối và rối đủ ba cặp châu mồi. Tiếp theo là phải thực hiện những màn múa đòi hỏi sự điêu luyện, khéo léo và cuối cùng phải đạt được sự linh hoạt, ứng khẩu linh hoạt của diễn viên hát chặp.

Chính sự đa dạng của Diễn xướng Bóng rối khiến cho những cô bóng phải đáp ứng được những đòi hỏi về kỹ năng nhất định. Trình diễn được đòi hỏi phải trình diễn hay, lạ mới thu hút được người xem bởi khán giả là người dân - đồng đảo người dân, nếu trình diễn không hay, không đặc sắc, hẳn là ngày nay Diễn xướng Bóng rối không còn có khán giả của riêng mình.

3.5. Diễn xướng Bóng rối là một loại hình diễn xướng vừa mang tính tâm linh vừa mang tính giải trí

Diễn xướng Bóng rối là loại hình diễn xướng gắn liền với nghi thức cúng nữ thần ở Nam bộ, được trình diễn trong những dịp cúng nữ thần nhằm mục đích tạ ơn và cầu an vị thần bảo hộ cuộc sống của mình trong năm. Chức năng đáp ứng nhu cầu tâm linh là chức năng khách quan mà loại hình diễn xướng này đảm nhận.

Bên cạnh đó, tính tâm linh của Diễn xướng Bóng rối còn được thể hiện qua niềm tin của người dân khi xem Diễn xướng Bóng rối, những tiết mục múa dâng bông, dâng mâm, tạp kỹ đòi hỏi những kỹ thuật mà người bình thường không làm được khiến cho người dân tin là “Bà về” và phù hộ cho những cô bóng thực hiện màn múa của mình. Sự hồi hộp của những màn múa mà cô bóng biểu diễn mang lại sự thích thú và hấp dẫn người xem. Chức năng giải trí được thể hiện rõ ở tiếng cười và khả năng giữ chân khán giả trong khoảng thời gian dài của Diễn xướng Bóng rối.

Trong khoảng không gian biểu diễn của mình, “các cô bóng “tả xung hữu đột”, lúc “nhập” lúc thoát, đem lại cảm giác hồi hộp, uy nghiêm, phập phồng và vui tươi cho người đến dự. Chất sân khấu của Diễn xướng Bóng rối mang đậm tính dân gian hồn nhiên, tự do, phóng khoáng trong sự giao tiếp với thần linh” (Mai, 2012, tr. 55) đồng thời Diễn xướng Bóng rối đã thực hiện chức năng giải trí cho người dân sau thời gian lao động.

Diễn xướng Bóng rối từng bị xem là một hoạt động mê tín dị đoan, lấy tiền của dân chúng nên bị cấm hoạt động trong một thời gian dài. Phân định tính đặc thù của Diễn xướng Bóng rối ở miền Tây Nam Bộ có vai trò quan trọng trong việc giữ gìn và bảo tồn loại hình diễn xướng này, đồng thời đây là cơ sở để nhìn nhận và đánh giá được giá trị của Diễn xướng Bóng rối trong xã hội hiện đại.

4. Thực trạng Diễn xướng Bóng rối ở Tây Nam Bộ và vài đề xuất về định hướng bảo tồn, phát triển

4.1. Tính cấp thiết của việc truyền nghề

Diễn xướng Bóng rối ở miền Tây Nam Bộ là một di sản văn hóa phi vật thể của người Việt trong quá

trình di cư vào miền Nam chứa đựng sự vận động, hình thành về văn hóa của con người Nam Bộ. Diễn xướng Bóng rối cũng như nhiều loại hình diễn xướng khác đã tồn tại trong lịch sử, được tồn tại bằng hình thức trao truyền và kế thừa, hay nói một cách dân gian hơn là “cầm tay chỉ việc”. Trước đây, chưa có những hình thức ghi lại những bài rối hay điệu múa thì cá nhân muốn học nghề phải đến từng bà thầy, sự hiểu biết về Diễn xướng Bóng rối thường dừng lại phổ biến ở ngưỡng siêu nhiên, thần thánh nên họ biết tới Diễn xướng Bóng rối thông qua lễ hội cúng Bà ở địa phương.

Diễn xướng Bóng rối tồn tại nhờ những cá nhân tiếp tục lưu giữ nghề nghiệp, cái hay cái đẹp của Diễn xướng Bóng rối được giao phó cho những con người cụ thể - cô bóng. Quan tâm đúng mức những cá nhân - con người cụ thể này chính là hành động thiết thực để gìn giữ một loại hình diễn xướng dân gian đồng thời dần dần đưa Diễn xướng Bóng rối trở về đúng hướng phát triển của mình.

Thực tế cho thấy, Diễn xướng Bóng rối được sáng tạo thêm qua quá trình trao truyền và kế thừa. Các nghệ nhân Diễn xướng Bóng rối còn thu nhận “đồ đệ” để truyền nghề thì Diễn xướng Bóng rối sẽ còn người kế thừa và sẽ còn tồn tại. Nếu không ý thức được điều này, khi những nghệ nhân cao tuổi mất đi, mang theo những kỹ thuật bí truyền thì những nghệ nhân Diễn xướng Bóng rối về sau khó có khả năng diễn xuất thu hút người xem như các bậc tiền bối.

Nếu truyền nghề là vấn đề mấu chốt để Diễn xướng Bóng rối tồn tại thì học nghề và hành nghề như thế nào để những cô bóng trẻ có thể nhận được sự công nhận của xã hội là vấn đề cần quan tâm hiện nay. Theo chia sẻ của nghệ nhân Ngô T.T ở Tiền Giang trước đây cô rất khó để được nhận làm đệ tử và việc học tập thật sự rất gian nan, khó khăn. Vì thế, khi được ra nghề thì đó sẽ là những nghệ nhân rất giỏi nghề, được bà con trong thôn xóm công nhận và tán thưởng.

Việc học nghề và thành nghề là một quá trình khó khăn, chỉ những cá nhân thực sự yêu mến nghề và có tâm huyết mới có thể học được. Những cô bóng thành nghề đều là những người rất giỏi, đam mê và hiểu rõ về cái tâm, cái ý của nghề. Hiện nay vì mong muốn được xã hội tán thưởng rất nhiều người theo

học nhưng học theo kiểu “nửa vời” rồi vội vàng ra làm nghề. Hoạc Cũng có người non tay nghề đã ham kiếm tiền và sau đó nhận thấy không đủ khả năng đáp ứng lại trở về bà thầy học tập tiếp.

Học Diễn xướng Bóng rối là một quá trình thường xuyên, liên tục, đòi hỏi người làm nghề vừa hiểu biết về truyền thống cũng như những tính chất vật lý của sự vật để có thể sáng tạo ra những điệu múa mới - bởi Diễn xướng Bóng rối cũng là sản phẩm sáng tạo của con người.

Ngược lại, phía những cá nhân đang thực hiện việc trao truyền nghề cũng có những vấn đề nhất định như: giấu nghề - trao truyền cho đệ tử các kỹ thuật thông thường, cơ bản và giữ những kỹ thuật bí truyền của mình. Hoạc có những trường hợp “bóng gia truyền” lại không có người kế thừa vì con của họ không muốn theo nghề của gia đình để lại. Đặc biệt, sự hơn thua trong lĩnh vực nghề nghiệp - đơn cử như việc một số người cho là nghề của mình đã giỏi hơn hẳn người khác hoặc không công nhận trình độ giữa những người làm nghề với nhau để giành được nhiều “show” diễn hơn - đây cũng là một rào cản cho việc học nghề lẫn nhau giữa các cô bóng.

Hiện nay, những nghệ nhân lớn tuổi, giàu kinh nghiệm đã mất thì những kỹ thuật của họ hầu như cũng mất theo. Sự sáng tạo của những nghệ nhân trẻ hiện nay đang theo xu hướng hiện đại hóa, đáp ứng nhu cầu của thị trường, vì vậy họ đưa vào Diễn xướng Bóng rối những hình thức biểu diễn, theo tác giả là không phù hợp như trình diễn ảo thuật. Diễn xướng Bóng rối vẫn có những cá nhân theo học, nhưng những cá nhân đó không theo học bằng niềm say mê, yêu thích nghệ thuật mà học Diễn xướng Bóng rối vì khả năng kinh tế hay muốn được hóa thân thành những người nữ.

Như vậy, việc lưu giữ nghệ thuật Diễn xướng Bóng rối đang gặp nhiều khó khăn: mất nghệ nhân thực thụ, bị sáng tạo lệch hướng và thiếu những nghệ nhân trẻ giỏi nghề. Thiết nghĩ, truyền nghề và bảo vệ nghề trước hết phải bảo vệ con người, bảo vệ những người làm nghệ thuật chân chính. Nghệ nhân Diễn xướng Bóng rối là những con người có tài năng đặc biệt, là con người hoạt động trong môi trường tâm linh bằng sự say mê, đam mê rất đời thường. Lưu giữ nghệ thuật Diễn xướng Bóng rối cần thiết phải xác

định được những nghệ nhân Diễn xướng Bóng rối đích thực trong bối cảnh thật giả lẫn lộn, cần thiết phải tạo điều kiện để họ phát triển tài năng và trao truyền kỹ năng, kỹ xảo nghề nghiệp cho các thế hệ tiếp nối.

4.2. Thực hiện chính sách văn hóa bình đẳng với Diễn xướng Bóng rối

Trong quá trình hội nhập thế giới hiện nay, người Việt đã và đang tiếp thu nhiều loại hình văn hóa khác nhau vào đời sống của mình, trong đó có các loại hình nghệ thuật mới từ nhiều quốc gia, hình thành nên các làn sóng văn hóa có tác động mạnh động và trực tiếp đến nhận thức về nghệ thuật. Việc đối xử bình đẳng để tạo một môi trường thuận lợi cho các loại hình văn hóa dân gian tồn tại và phát triển là một yêu cầu cần thiết để có thể bảo vệ, phát huy những giá trị văn hóa dân tộc.

Hiện nay, một số loại hình văn hóa dân gian được nhà nước quan tâm, bảo tồn và phát triển, nhưng chưa có sự thống nhất về nhận thức xã hội, đặc biệt vẫn còn khoảng cách giữa chính trị và tín ngưỡng. Trong khuôn khổ của bài viết, tác giả lấy Diễn xướng Bóng rối làm một điển hình.

Trong tín ngưỡng tôn thờ nữ thần của người Việt có hai loại hình: tín ngưỡng Tam phủ - Tứ phủ với đặc trưng là loại hình Hầu đồng, hầu bóng và tín ngưỡng thờ nữ thần ở miền Nam với đặc trưng là loại hình Diễn xướng Bóng rối.

Đối với hình thức Hầu đồng, hầu bóng, sự nhập hồn, thoát xác mang yếu tố chữa bệnh, đưa con người đến trạng thái ngất ngây, là một dạng của loại hình Shaman giáo được nhiều nhà nghiên cứu quan tâm và đã được nhà nước công nhận là di sản văn hóa phi vật thể của Việt Nam, đặc biệt di sản Thực hành Tín ngưỡng thờ Mẫu Tam phủ của người Việt đã chính thức được UNESCO ghi danh tại Danh sách Di sản văn hóa phi vật thể đại diện của nhân loại vào ngày 01 tháng 12 năm 2016 tại nước Cộng hòa dân chủ Liên bang Ethiopia. Hình thức Hầu đồng, hầu bóng không chỉ phát triển trong cộng đồng người Việt ở Việt Nam mà còn phát triển ở nhiều cộng đồng người Việt trên toàn thế giới. So với Hầu đồng thì Diễn xướng Bóng rối có phần thua thiệt về sự nhìn nhận nghề nghiệp từ nhà nước, về thời lượng truyền thông mang tính tài liệu trên các phương tiện đại chúng cũng như những công trình nghiên cứu, sưu tầm dành cho Diễn

xướng Bóng rối. Hiện nay, Diễn xướng Bóng rối xuất hiện trên chương trình truyền hình nhưng đây lại là những chương trình giải trí và bóng rối khi được đưa lên các chương trình này cũng chỉ là những tiết mục múa những món đồ chơi và đồ chạy, không thể hiện được hết những đặc trưng của Diễn xướng Bóng rối

Chính quyền địa phương ở 13 tỉnh, thành Tây Nam bộ có sự nhận định khác nhau về nghệ thuật Diễn xướng Bóng rối. Có nơi, Diễn xướng Bóng rối nhận được sự quan tâm thì phát triển khá tốt, có những tỉnh thì bị “phớt lờ” và gần như chìm vào trong quên lãng. Diễn xướng Bóng rối là một nét văn hóa tiêu biểu cho tín ngưỡng thờ nữ thần ở Nam bộ, được hình thành, phát triển và tồn tại trong thời gian dài, là kết quả của sự sáng tạo và tư duy của những nghệ nhân dân gian, mang đầy đủ đặc trưng của văn hóa Nam bộ. Vì vậy, Diễn xướng Bóng rối có quyền được đối xử công bằng như những loại hình nghệ thuật khác ở Việt Nam. Quyền được đối xử công bằng được thể hiện ở:

Sự công nhận của nhà nước về nghề nghiệp: Diễn xướng Bóng rối cần được sự chú tâm đến giống như các loại hình nghệ thuật khác: thời gian, phương thức đăng tải trên các phương tiện đại chúng, công nhận những truyền thống văn hóa mà những nghệ nhân đang gìn giữ sẽ là một động lực mạnh mẽ để những cá nhân đó tiếp tục lưu truyền các giá trị truyền thống.

Công nhận con người đang làm nghề: Trân trọng những con người đang làm nghề là hướng tốt nhất để lưu giữ những loại hình nghệ thuật dân gian theo kiểu “cầm tay chỉ việc” như Diễn xướng Bóng rối. Diễn xướng Bóng rối là một loại hình nghệ thuật giàu nữ tính, yếu tố “giới” thiên về tính nữ mạnh mẽ của Diễn xướng Bóng rối thường gặp phải sự nhận định tiêu cực từ xã hội về những cá nhân làm nghề này. Cần nhận định rõ yếu tố “giới” khi thực hành tín ngưỡng của Diễn xướng Bóng rối, không nên quy đồng chung vào những hiện tượng tiêu cực về giới tính trong xã hội. Hiện nay, sự phát triển của cộng đồng giới tính thứ ba đang được xã hội nhìn nhận ở một khía cạnh tích cực hơn. Hơn nữa, yếu tố giới trong Hầu đồng được chấp nhận, vậy tại sao yếu tố “giới” trong Diễn xướng Bóng rối lại vấp phải những nhìn nhận tiêu cực. Phải chăng, cần có sự công bằng và đối xử bình đẳng về nhận thức đối với những cô bóng.

Phân định được mê tín trong thực hành tín ngưỡng: Diễn xướng Bóng rối là một nghệ thuật sân

khẩu vừa mang tính tâm linh, vừa mang tính giải trí. Yếu tố tâm linh của Diễn xướng Bóng rối nằm ở chức năng xoa dịu tâm lý hoang mang và mang lại sự bình an của con người. Những kỹ thuật của Diễn xướng Bóng rối, giọng rối của những cô bóng thường mang lại cho người xem những nghi ngờ về một suy nghĩ “Bà về nên cô bóng mới múa được như vậy”. Sự điêu luyện của nghệ nhân Diễn xướng Bóng rối làm cho không gian lễ hội bị hòa lẫn giữa thực và hư, chính yếu tố này một phần gây nên những ngộ nhận về sự mê tín của loại hình Diễn xướng Bóng rối - nhưng cũng chính điều này tạo tính hấp dẫn của Diễn xướng Bóng rối.

Tác giả Đỗ Hương nhận định “trong Bóng rối có hai dòng, trong đó có một dòng làm công việc nhập xác, xem bói hay chữa bệnh còn tồn tại trong xã hội” (Đỗ, 2006, tr. 585). Do đó, việc quy Diễn xướng Bóng rối vào mê tín cần có sự phân định khách quan của những người làm công tác quản lý văn hóa địa phương và sự nhìn nhận thế nào là “mê tín” trong thực hành tín ngưỡng, tôn giáo. Như vậy, để xác định Diễn xướng Bóng rối có phải là một hoạt động mê tín hay không thì cần đặt Diễn xướng Bóng rối trong thực tế xã hội và xem xét những điều mà Diễn xướng Bóng rối mang lại cho cộng đồng.

Việc đối xử bình đẳng với các loại hình nghệ thuật sẽ tạo một môi trường thuận lợi cho sự bảo vệ và phát triển nền văn hóa tiên tiến, đậm đà bản sắc dân tộc. Văn hóa dân gian được hình thành, tồn tại và phát triển trong môi trường dân gian, hãy để cho văn hóa dân gian tiếp tục được phát triển trong môi trường đó. Sự tồn tại của các loại hình nghệ thuật một phần phụ thuộc vào chính loại hình nghệ thuật đó và những chức năng mà xã hội mong muốn, phần khác phụ thuộc vào sự quản lý của những cá nhân đang làm chủ xã hội.

Đã đến lúc cần tạo một môi trường phát triển thuận lợi, bình đẳng đối với các loại hình nghệ thuật dân gian, để các loại hình đó một không gian tự phát triển, kế thừa, trao truyền và sáng tạo hợp lý, đồng thời cần đưa ra những chính sách rõ ràng về định hướng phát triển để xã hội có thể nhận định khách quan những giá trị văn hóa trong bối cảnh xã hội đa văn hóa.

Để Diễn xướng Bóng rối được tiếp tục giữ gìn

và phát huy được giá trị của mình trong đời sống văn hóa, cũng như làm giàu vốn văn hóa dân tộc thì Diễn xướng Bóng rối cần được nhận diện, nhìn nhận và được đối xử bình đẳng như các loại hình nghệ thuật dân gian khác. Hệ thống các giá trị vật chất và tinh thần của Diễn xướng Bóng rối tồn tại hay không còn phụ thuộc vào yếu tố con người. Việc trao truyền nghệ còn thì Diễn xướng Bóng rối còn. Thế hệ sau tiếp nhận nghệ thuật Diễn xướng Bóng rối với lòng yêu nghề và sự nhìn nhận khách quan của xã hội sẽ là tiền đề vững chắc để Diễn xướng Bóng rối tồn tại như một giá trị văn hóa đặc trưng của vùng đất Nam Bộ nói chung và Tây Nam Bộ nói riêng.

5. Kết luận

Diễn xướng Bóng rối là một sản phẩm văn hoá độc đáo hình thành trong không gian văn hóa Nam Bộ, đạt được sự cân bằng trong mối quan hệ giữa con người và thần linh. Bản thân Diễn xướng Bóng rối có những nét đặc thù nhất định: giàu nữ tính, mang tính trực quan sinh động, giàu lòng tin và niềm tin đặc biệt, đây là một hình thức sân khấu vừa mang tính tâm linh vừa mang tính giải trí.

Chứa đựng những giá trị về nghệ thuật và tâm linh, Diễn xướng Bóng rối không chỉ đáp ứng được nhu cầu của người dân mà còn làm giàu thêm bản sắc của văn hóa vùng miền nói riêng và văn hóa Việt Nam nói chung. Trải qua thời gian tồn tại trong sự vận động và phát triển của xã hội, Diễn xướng Bóng rối có những thay đổi nhất định - có thể tốt, có thể chưa tốt- nhưng để có thể giữ gìn và phát triển loại hình diễn xướng dân gian này đòi hỏi phải có sự nhận định khách quan từ cả phía chủ thể lẫn khách thể. Việc nhận diện loại hình này thông qua các đặc trưng về văn hoá sẽ hỗ trợ tốt trong việc bảo tồn, sáng tạo và phát huy giá trị vật chất và tinh thần của loại hình diễn xướng dân gian này.

Diễn xướng Bóng rối là thành tố của hệ thống văn hóa tiêu vùng Tây Nam Bộ nói riêng, văn hóa Nam Bộ nói chung, mang đầy đủ đặc trưng văn hóa vùng miền và là đại diện tiêu biểu cho thực hành tín ngưỡng thờ nữ thần của cộng đồng dân cư nơi đây. Việc nhìn nhận khách quan và quan tâm bảo vệ đúng đắn sẽ tạo một môi trường thuận lợi cho Diễn xướng Bóng rối phục hồi, hòa mình vào dòng chảy văn hóa Nam bộ đa dạng trong sự thống nhất của văn hóa Việt Nam./.

Tài liệu tham khảo

- Đỗ, H. (2006). Bóng rỗi Nam Bộ, một hình thức sân khấu mang tính tâm linh. *Giá trị và tính đa dạng của folklore Châu Á trong quá trình hội nhập*. Hà Nội: NXB Thế giới.
- Hoàng, T. (1984). Mê tín đồng bóng và múa bóng (Qua lễ hội Bà chúa xứ tỉnh An Giang). *Mấy đặc điểm văn hóa Đồng bằng sông Cửu Long*, 276-285.
- Huỳnh, N. T. (1992). *Địa Nàng*. NXB Thành phố Hồ Chí Minh.
- Huỳnh, N. T., Trương, N. T., & Hồ, T. (1993). *Văn hóa dân gian cổ truyền đình Nam Bộ - Tín ngưỡng và nghi lễ*. NXB Thành phố Hồ Chí Minh.
- Lê, N. C. (1999). *Văn hóa dân gian Việt Nam - Những thành tố*. NXB Văn hóa - Thông tin.
- Mai, M. D. (2012). Tổ chức múa bóng rỗi trong nghi lễ cúng Bà, *Kỷ yếu hội thảo khoa học Hoạt động quản lý, tổ chức lễ hội cổ truyền ở các tỉnh phía Nam - Nghiên cứu lễ hội Bà chúa xứ núi Sam*, 45-55.
- Mai, M. D. (2014). Kỹ năng trình diễn múa bóng rỗi. *Kỷ yếu hội thảo khoa học Tín ngưỡng thờ mẫu ở Nam Bộ - Bản sắc và giá trị*, 203-223.
- Ngô, Đ. T., & Proschan, F. (2005). *Folklore thế giới - Một số công trình nghiên cứu cơ bản*. NXB Khoa học Xã hội.
- Nguyễn, C. B. (2014). Thờ mẫu của người Việt ở Nam Bộ, hành trình và nghi lễ. *Văn hóa và Nguồn lực*, 2, 45-59.
- Nguyễn, T. H. P. (2013). *Bóng rỗi và chập Địa - nàng trong tín ngưỡng thờ Mẫu của người Việt Nam Bộ*. Trường Đại học Khoa học Xã hội và Nhân văn Thành phố Hồ Chí Minh, Việt Nam.
- Thạch, P., Hồ, L., Huỳnh, L., & Nguyễn, Q. V. (2014). *Văn hóa dân gian người Việt ở Nam Bộ*. Thành phố Hồ Chí Minh: NXB Tổng hợp.
- Trường Đại học Khoa học Xã hội và Nhân văn Thành phố Hồ Chí Minh. (2014). *Kỷ yếu hội thảo tín ngưỡng thờ Mẫu Nam bộ Tín ngưỡng thờ Mẫu tại Nam bộ - Bản sắc và giá trị*.